

HÂRTIA ULEIATĂ UTILIZATĂ PENTRU FERESTRE: „HÂRTIA UNSĂ”, „HÂRTIA ULEIATĂ” SAU HÂRTIA PENTRU „LIPITUL FERESTRELOR” (ultima jumătate a secolului al XVIII-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea)

Ovidiu Moț¹

Abstract: In Wallachia, Moldavia, Transylvania, in the Balkans, in general, and in the Eastern area the windows of some public buildings (inns, post offices, pubs a.s.o.) or those of private buildings (most of them belonging to low class categories) were padded with paper, during the first half of the 19th century. While, during the previous centuries, other materials have also been in use to replace glass windows, the use of paper for this purpose generalized, starting with the end of the 18th century, in parallel with the increased use of glass (initially for large brick constructions, meant to be rulers' residences, noblemen's residences, metropolitan churches, bishoprics a.s.o.). Many paper mills, mostly from the Italian area, even imposed a special type of such specially conceived paper on the market.

Thus, during the 19th century, a period of transition is recorded from the use of pig bladder to the use of glass - an intermezzo when oiled paper was used, during the first three or four decades.

During 1822-1859, the transition from anointed paper to glass for the habitations' windows was accelerated, the fact also having a socio-psychological significance, as a transition from enclosed refuge-homes to habitations intermediating connection with the external environment. Oil smeared paper did not allow natural light in, during daytime, nor the possibility to look outside so, for a long time, the dwellings in the countryside were only used as bedrooms.

Keywords: Paper padded windows, oil smeared paper, paper mills.

În Țara Românească, Moldova, Transilvania, în Balcani și în general în spațiul răsăritean, ferestrele unor imobile publice (hanuri, stații de poștă, cârciumi etc.) sau particulare (aparținând în general unor categorii sociale defavorizate) sunt adesea căptușite cu hârtie în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Dacă în secolele anterioare erau folosite și alte materiale înlocuitoare pentru geamuri, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea utilizarea hârtiei în acest scop se generalizează, în paralel cu creșterea utilizării sticlei (inițial pentru construcții mari de zid, cu funcție de reședință domnească, conace boierești, Mitropolie, Episcopii ș.a.). Multe mori de hârtie, în special cele din spațiul italian, impun pe piață chiar un sortiment special de hârtie în acest scop.

Astfel, secolul al XIX-lea impune o perioadă de trecere de la utilizarea „bășicii” la cea a sticlei, un intermezzo fiind constituit de folosirea „hârtiei uleiate”, în primele trei sau patru decenii.

În perioada 1822-1859 se accelerează trecerea de la utilizarea „hârtiei unse” la cea a geamurilor pentru ferestrele imobilelor, faptul în sine având și o semnificație socio-psihologică, făcându-se trecerea de la locuința-refugiu, închisă, la locuința care intermediază legătura cu mediul extern: hârtia unsă nu permitea

1. **Ovidiu Moț** este expert restaurator suport papetar la Muzeul Municipiului București; hist33oria@yahoo.com.

nici iluminarea pe timp de zi cu lumină naturală, nici posibilitatea de a „privi pe fereastră”, iar pentru multă vreme locuința avea să aibă în mediul rural doar funcție de dormitor. Chiar după înlocuirea treptată a „hârtiei unse” cu geamuri, hârtia rămâne cu un rol: acela de a „căptuși” sau „lipi” ferestrele. În practică, după prinderea pe rame a foilor de geam cu niște cuișoare, se treceau, pe zonele interioare de contact între ramă și sticlă, fâșii de hârtie cu clei de oase. Tehnica aceasta este bunica chituirii.

În perioada 1822-1859 întâlnim, pentru multe clădiri, atât ferestre realizate integral din „hârtie unsă” sau „hârtie uleiată”, cât și ferestre „căptușite cu hârtie” sau „lipite cu hârtie”: în cazul secund poate fi vorba de „chituire”.

Termenii din „hârtie unsă” sau „hârtie uleiată” se traduc printr-o tratare a hârtiei cu untdelemn, ceară etc., care îi modifică proprietățile². Hârtia tratată devine aproape deloc hidrofilă și capătă un anumit grad de transparență. Totuși, o astfel de hârtie tratată devenea destul de repede dură, casantă, din cauza acțiunii luminii și a variațiilor de temperatură și umiditate. Mai mult încă, putea să se „spargă” fără a fi lovită, din cauza tensiunilor create pe de o parte de lipirea acesteia pe cadru, pe de altă parte de „îmbătrânirea” favorizată de contactul cu lumina și de variațiile de temperatură și umiditate.

Pornind de la aceste considerații, credem că „hârtia uleiată” supraviețuia un timp scurt, trebuind să fie adesea schimbată. Nu este vorba de o fereastră perpetuă, pentru că în fiecare anotimp nevoile sunt diferite. Vara, de multe ori ferestrele apar doar parțial acoperite cu hârtie, în vreme ce iarna aceste ferestre nu reușeau să asigure o minimă izolație. Toate aceste lucruri conduc însă la ideea utilizării unei importante cantități de hârtie pentru ferestre sau doar pentru izolarea acestora, în contextul în care operațiunea trebuia repetată, cu hârtie nouă, de mai multe ori pe an.

Informații legate de ferestrele de hârtie sau ferestrele lipite cu hârtie apar în notițele călătorilor străini sau în condicile de venituri și cheltuieli ale diferitelor așezăminte. Călătorii străini amintesc uneori ferestrele căptușite cu hârtie „unsă” ale imobilelor din Țara Românească. Sunt vizate în special bordeiele semiîngropate, dar și locuințe de suprafață (stații de poștă) și chiar construcții de zid (hanuri, cârciumi). Situația este recurentă în tot spațiul românesc, este întâlnită în Basarabia, Moldova și Transilvania. Astfel, în Transilvania, în Țara Oltului mai precis, un călător observă la 1824 că: *la ferestre aveau hârtie cerată, locuitorii nefiind ajunși la gradul de lux al folosirii sticlei – deși în alte privințe sunt foarte avuți*. (Cernovodeanu et al., 2005, p. 125)³

Uneori întâlnim în descrierile călătorilor străini și judecăți generalizatoare: *Casele [...] în Moldova, Țara Românească și Basarabia [...] (au) ferestre făcute din hârtie unsă cu ulei și numai pe alocuri din sticlă*. (*Ibidem*, p. 383)⁴

Așa cum afirmam mai sus, datorită tehnicii de căptușire cu hârtie, ferestrele nu aveau rolul de a media între interiorul și exteriorul imobilului, ci de a izola un mediu de celălalt, fiind întrucâtva o continuare firească a pereților. Un călător nota în acest sens: *Am vrut să mă uit afară, dar nu se vedea, deoarece fereastra era lipită*

2. Aceeași soluție pentru obișnuitele, în epocă, felinare de hârtie, de origine orientală. Metoda este folosită și pentru abajururi.

3. Robert Walsh, „Descrierea călătoriei prin Țara Românească și Transilvania (1824)”.

4. Berndt Johan Rosenström, „Aspecte din războiul din 1828”.

cu hârtie unsă. (*Ibidem*, p. 454)⁵ Era vorba aici de odaia unei cărciumi rurale, cu program de han, din Țara Românească.

Ferestrele sunt descrise adesea ca „astupate cu hârtie unsă”, „lipite cu hârtie”, „ferestre din hârtie unsă cu ulei” (Cernovodeanu et al., 2006, pp. 229, 385, 392, 394), „ferestre de hârtie” (Cernovodeanu et al., 2007, p. 422).

Uneori, în descrierea ferestrelor, întâlnim și această situație, consemnată pentru un han de munte din județul Prahova: *Ferestrele camerei joase erau în parte astupate cu hârtie uleiată, în parte nu, pentru aerisire nestingherită. Aici nu există geamuri.* (*Ibidem*, p. 568) Pe baza propriei experiențe, același călător riscă și o generalizare: *O casă de oaspeți sau han [...] este o încăpere goală, cu patru pereți, cu ferestre lipite cu hârtie.* (*Ibidem*, p. 568)

Stațiile de poștă sunt alte construcții dotate cu ferestre de hârtie. La finele anului 1816, Ludovic, fiul internunțului von Stürmer, în călătoria sa din Austria la Constantinopol, amintește, alături de „înțeparea și afumarea” corespondenței la carantină, de stațiile de poștă din nordul județului Argeș: *căsuțe de lut, acoperite cu paie și având la ferestre hârtie unsă în loc de geamuri* (Iorga, 1929, pp. 73-74). De asemenea, agentul prusac von Schladen, trecând prin Țara Românească, la întoarcerea de la Constantinopol, îl amintește, la 1820, pe căpitanul stației de poștă Sălătruc (jud. Argeș) care oferea călătorilor *locuința sa cu ferestre de hârtie sparte* (*Ibidem*, p. 96). Situația nu avea să cunoască schimbări fundamentale în deceniile ulterioare. În deceniul 4 al secolului al XIX-lea, tot o fereastră lipită cu hârtie avea și coliba șefului de stație de poștă Ipotești, jud. Olt (Cernovodeanu et al., 2006, p. 392) sau, în deceniul 6, o stație de poștă din apropierea Bucureștilor: *colibă joasă [...] (cu) ferestrele de hârtie* (Bușă et al., 2010).

Despre locuințele rurale din Țara Românească avem doar aprecieri generalizatoare. Totuși, unele informații sunt legate de contextul războiului ruso-turc din 1853-1854. În Oltenia, la Calafat, în 1853 casele erau bordeie semiîngropate, comandantul turc ocupând, în 1853, un astfel de bordei în care *lumina pătrundea printr-un fronton, unde peretele de noroi fusese înlăturat și modelat sub forma unei ferestre făcută din hârtie sleioasă* (*Ibidem*, p. 120).

Știm că bordeiul ocupat de Tevfik bey era unul dintre cele mai mari de la Calafat, unde toate bordeiele erau „cu ferestre unse (iar lumina) intra pe horn” (Ionescu, 2001, p. 7). După altă descriere, bordeiul ocupat de comandantul turc avea *trei ferestre [...] pe ramele lor fiind întinse hârtii unse cu ulei, care nu este în niciun caz un bun substitut al sticlei* (*Ibidem*).

Alte informații interesante ni le oferă pictorul Barabás, în memoriile sale privind viața bucareșteană la 1831-1833. În odăile unde a fost găzduit inițial de familia Raimondi, la București, acesta notează că *Ferestrele fiind însă proaste... am cumpărat o tistea de hârtie și clei, toată ziulica am lipit ferestrele cu tovarășii mei... În felul acesta închis cinci ferestre, lăsând numai una din mijloc și acoperind geamurile celorlalte cu hârtie de împachetat am ajuns să am un atelier de pictură minunat* (*Ibidem*).

Hârtia pentru lipitul ferestrelor apare în condicile de venituri și cheltuieli ale diferitelor așezăminte sau instituții publice: la Casa Zmintiților între 1842-

5. Ernst Cristoph Döbel, „Relatarea călătoriei prin Transilvania și Moldova (1830-1831)”.

1850⁶, la Casa Cerșetorilor între 1842 și 1850⁷, iar Episcopia de Râmnic indică între cheltuielile pe 1847 și *lipitul ferestrelor* (*Analele Parlamentare ale României*, 1909, pp. 135-147). Probabil în toate aceste cazuri vorbim doar despre izolarea cu hârtie a ferestrelor de sticlă. Aceasta, pentru că cerșetorii și bolnavii psihic împart spațiul de la mănăstirea Mărcuța în această perioadă și mai cu seamă pentru că avem informații despre montarea geamurilor. Astfel, în 1842 au fost cheltuiți 94,60 lei pentru punerea a 57 de geamuri la ferestrele de la odăile zmintiților și pentru lipitul lor (*Analele Parlamentare ale României*, 1902, p. 289), iar în 1844 sunt consemnate cheltuieli pentru punere de geamuri, hârtie pentru lipitul ferestrelor (*Analele Parlamentare ale României*, 1905, p. 477) la odăile cerșetorilor.

În general, hârtia utilizată pentru lipitul ferestrelor este raportată laolaltă cu multe alte cheltuieli, în doar două cazuri, pentru hârtia folosită la lipitul ferestrelor cerșetorilor, fiind trecută doar valoarea acestui articol: 22 lei în 1842 (*Analele Parlamentare ale României*, 1902, p. 273) și 16 lei în 1843 (*Analele Parlamentare ale României*, 1905, p. 413).

Desigur, intrând în zona consumabilelor cu viață scurtă, ferestrele de hârtie din primele decenii ale secolului al XIX-lea nu au putut traversa vremea, pentru a ajunge bunuri culturale mobile în colecțiile publice sau particulare. Asupra existenței acestora, singurii martori sunt multele sau puținele însemnări, suficiente pentru a documenta o perioadă de tranziție, de la utilizarea bășicii la cea a sticlei pentru ferestre, tranziție ce a presupus folosirea „hârtiei uleiate”, material mai ieftin, dar cu o rezistență mai mică.

BIBLIOGRAFIE:

- Analele Parlamentare ale României*, Tom XIII, I, București, Imprimeria Statului, 1902.
Analele Parlamentare ale României, Tom XIV, I, București, Imprimeria Statului, 1905.
Analele Parlamentare ale României, Tom XV, I, București, Imprimeria Statului, 1908.
Analele Parlamentare ale României, Tom XVI, I, București, Imprimeria Statului, 1909.
Analele Parlamentare ale României, Tom XVII, I, București, Imprimeria Statului, 1914.
 Cernovodeanu, Paul, Feneșan, Cristina, Filitti, Georgeta, et al ; coordonatori: Cernovodeanu, Paul, Bușă, Daniela, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, Vol. II (1822-1830), București, Editura Academiei Române, 2005.
 Cernovodeanu, Paul, Bușă, Daniela, Feneșan, Cristina, et al ; coordonatorul volumului: Bușă, Daniela, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, Vol. III (1831-1840), București, Editura Academiei Române, 2006.
 Cernovodeanu, Paul, Bușă, Daniela, Gheorghe, Adriana, et al ; coordonatorul volumului: Bușă, Daniela, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, Vol. IV (1841-1846), București, Editura Academiei Române, 2007.
 Bușă, Daniela, Achim, Venera, Ardeleanu, Constantin, et al ; coordonatorul volumului: Bușă, Daniela, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, Vol. VI (1852-1856), București, Editura Academiei Române, 2010.
 Ionescu, Adrian-Silvan, *Cruce și Semilună. Războiul ruso-turc din 1853-1854 în chipuri și imagini*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2001.
 Iorga, Nicolae, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ediția a II-a, București, Editura Casei Școalelor, 1929.

6. *Analele Parlamentare ale României*, 1902, p. 289; 1905, p. 471; 1908, p. 231; 1909, pp. 189, 425; 1914, pp. 306, 1080.

7. *Analele Parlamentare ale României*, 1902, p. 273; 1905, pp. 413, 477; 1908, pp. 211, 213; 1909, pp. 173, 407; 1914, pp. 292, 1060.